

PRACE GEOGRAFICZNE

zeszyt 173, 2023, 7–30

doi: 10.4467/20833113PG.23.021.19233

Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ

Komisja Geograficzna, Polska Akademia Umiejętności

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

DOŚWIADCZENIA UŻYTKOWNIKÓW MIEJSKIEGO KRAJOBRAZU NADRZECZNEGO. PRZYKŁAD WARSZAWSKIEJ WISŁY

Tomasz Grzyb

User experiences of urban riverscape: An example of the Vistula River in Warsaw

Abstract: The possibility of direct contact with nature significantly affects the quality of life of urban residents, including the recreational use of green and blue spaces. Although the benefits derived from urban nature are generally well recognised, much less is known about the negative experiences related to visits to green and blue spaces. In the context of sustainable recreational planning and management, it is crucial to have complex knowledge on the perception of urban green and blue spaces by its users, especially the relations between different kinds of experiences. The objective of the article is to fill this gap by using participatory mapping to identify both the positive and negative aspects of experiencing the Vistula River in Warsaw, Poland. Based on the opinions of the residents, bundles of positive experiences and groups of negative experiences related to visits along the river were identified. Additionally, the influence of negative experiences declared on the assessment of positive experiences was investigated. Positive experiences are linked to perceiving the urban riverscape as: (1) a domesticated place, a space of intellectual joining with nature; (2) a space of social interactions; (3) a space of spending time actively and experiencing nature. In the context of negative experiences, the survey participants indicated that the visitor-related aspects were more prominent than the nature-related aspects. Furthermore, in some cases negative experiences significantly affected the assessment of positive experiences. The results obtained can be used to identify and fulfil the key needs of urban dwellers toward the riverscape as a leisure space.

Keywords: urban riverscape, recreation, landscape experience, participatory mapping

Zarys treści: Możliwość bezpośredniego kontaktu z przyrodą wpływa na jakość życia mieszkańców miast, m.in. poprzez wykorzystanie rekreacyjne terenów zieleni. O ile wynikające z tego korzyści dla psychofizycznego dobrostanu człowieka są stosunkowo dobrze rozpoznane, o tyle zdecydowanie mniej wiadomo na temat negatywnych doświadczeń związanych z wizytami na terenach zieleni w mieście. W kontekście zrównoważonego planowania i zarządzania rekreacją istotne zaś jest pozyskanie kompleksowej wiedzy o postrzeganiu tych terenów przez ich użytkowników, a zwłaszcza o relacjach, jakie zachodzą między różnymi rodzajami doświadczeń. Niniejszy artykuł wypełnia tę lukę poprzez wykorzystanie kartowania partycypacyjnego w celu rozpoznania pozytywnych i negatywnych aspektów doświadczania miejskiego krajobrazu nadrzecznego na przykładzie Wisły w Warszawie. Na podstawie opinii mieszkańców zidentyfikowano wiązki pozytywnych doświadczeń oraz grupy negatywnych doświadczeń wynikających z pobytów nad rzeką. Poddano ocenie oddziaływanie wskazywanych negatywnych doświadczeń na intensywność pozytywnych doświadczeń. Pozytywne doświadczenia wynikają z postrzegania krajobrazu nadrzecznego jako: (1) przestrzeni oswojonej, miejsca intelektualnego złączenia z przyrodą; (2) przestrzeni interakcji społecznych; (3) przestrzeni aktywnego spędzania czasu i odkrywania przyrody. W kontekście negatywnych doświadczeń respondenci wskazują na większe znaczenie społecznych niż przyrodniczych aspektów funkcjonowania miejskiego krajobrazu nadrzecznego. Dodatkowo negatywne doświadczenia istotnie wpływają na ocenę pozytywnych doświadczeń. Uzyskane wyniki mogą stanowić podstawę do identyfikacji i właściwego zaspokajania najistotniejszych potrzeb mieszkańców miasta wobec terenów nadrzecznych jako przestrzeni spędzania czasu wolnego.

Słowa kluczowe: miejski krajobraz nadrzeczny, rekreacja, doświadczanie krajobrazu, kartowanie partycypacyjne

Wprowadzenie

Ograniczenie możliwości kontaktu z przyrodą jest postrzegane jako jedno z głównych zagrożeń stojących przed mieszkańcami miast, nie tylko z uwagi na negatywne konsekwencje dla zdrowia (w tym zdrowia psychicznego), lecz także na ogólny zanik więzi łączących człowieka z przyrodą (Soga, Gaston 2016). Miejskie tereny zieleni (w swoich różnorodnych formach) stają więc się istotnymi miejscami bezpośredniego kontaktu mieszkańca metropolii z przyrodą, a zarazem kluczową przestrzenią spędzania czasu wolnego (Krzymowska-Kostrowicka 1997). Badania prowadzone na obszarze metropolitalnym Warszawy wskazują, że wśród respondentów regularne spacery na terenach zieleni (60%), a także relaks (48%) i sport na świeżym powietrzu (42%) cieszą się zdecydowanie większą popularnością niż spacery poza terenami zieleni (30%), spędzanie czasu w kawiarniach i restauracjach (26%) czy centrach handlowych i sklepach (21%)¹.

¹ Raport z niepublikowanych badań prowadzonych w ramach projektu „Przestrzenne zróżnicowanie przepływu kulturowych usług ekosystemowych w dużym mieście. Ile przyrody w kontakcie z przyrodą?” (NCN 2018/31/B/HS4/01381). Badanie na reprezentatywnej próbie 1000 mieszkańców Warszawy i 18 gmin ościennych przeprowadzono jesienią 2020 r. Regularna aktywność = aktywność podejmowana co najmniej raz w tygodniu.

Obok parków i lasów miejskich, których wykorzystanie rekreacyjne jest przedmiotem licznych opracowań (Cheng i in. 2021), istotną rolę w podtrzymywaniu więzi między człowiekiem i przyrodą odgrywają przepływające przez miasta rzeki. Wraz z przylegającymi obszarami tworzą one miejskie krajobrazy nadrzeczne, których charakter został ukształtowany w wyniku zarówno procesów przyrodniczych, jak i działalności człowieka. Wykorzystanie rekreacyjne rzeki w mieście jest związane przede wszystkim ze spędzaniem czasu na jej brzegach. Aktywności wodne *sensu stricto* przyciągają niewielką część mieszkańców (Stępniewska, Sobczak 2017; Duda-Gromada 2018), a możliwość ich uprawiania jest powiązana z fizyczną dostępnością nurtu rzeki lub istnieniem odpowiedniego zagospodarowania (Duran-Vián i in. 2021). Wydłużony kształt doliny rzecznej sprzyja przemierzaniu się spacerowiczów, biegaczy czy rowerzystów po ścieżkach wzdłuż jej biegu. Tereny nadrzeczne to także popularne miejsce spotkań, a bulwary oraz restauracje i bary zlokalizowane na barkach i nabrzeżach budują ich znaczenie jako jednego z trybów w miejskiej „maszynie rozrywki” (Clark 2003; Kulczyk i in. 2020).

Spędzanie czasu wolnego nad rzeką może wpływać na budowanie psychofizycznego dobrostanu mieszkańców miasta (Aniel, Bukaciński 2015). Poprzez aktywności sportowe wzmacniają oni swoją kondycję, co przekłada się korzystnie także na zdrowie psychiczne (Gascon i in. 2017). Płynąca woda, doświadczana za pomocą wielu zmysłów, pozwala się zrelaksować i wyciszyć (Völker, Kistemann 2013). Badania Kaplan i Kaplan (1989) wskazują, że niezależnie od stopnia przekształcenia przez człowieka woda jest postrzegana jako najbardziej „naturalny” element krajobrazu, co może przyciągać mieszkańców miast poszukujących ucieczki od codziennego zgiełku. Spędzając czas w otoczeniu przyrody, mają oni szansę pogłębić swoją wiedzę przyrodniczą (Palmberg, Kuru 2000). Wśród stałych odwiedzających może zachodzić proces „oswajania” przestrzeni nadrzecznej – posiadają oni swoje ulubione miejsca, w których czują się swobodnie lub z którymi wiążą określony ładunek emocjonalny (Tuan 1987). Odwiedzanie, a tym samym coraz lepsze „rozumienie” krajobrazu nadrzeczne, może także sprawić, że będzie on postrzegany jako dziedzictwo warte zachowania dla przyszłych pokoleń.

Koncepcja usług ekosystemowych jest w ostatnich latach najistotniejszą koncepcją odnoszącą się do korzyści, jakie ludzie czerpią z przyrody (Costanza i in. 1997). Badania kulturowych usług ekosystemowych (ang. *cultural ecosystem services*) skupiają się na niematerialnym oddziaływaniu na psychofizyczny dobrostan człowieka, które wynika z bezpośredniego kontaktu z przyrodą (Costanza 2008; Chan i in. 2012). Warto jednak podkreślić, że identyfikacja różnych form pozytywnego oddziaływania nie wyczerpuje spektrum doświadczeń. Coraz częściej badacze zwracają uwagę na różne formy negatywnego wpływu przyrody na człowieka i konceptualizują je m.in. jako niedogodności ekosystemowe (ang. *ecosystem disservices*) (Döhren, Haase 2015). Były one pierwotnie rozumiane jako niedobory wybranych usług ekosystemowych, takie podejście zostało jednak poddane silnej krytyce z uwagi

na zawężanie wachlarza potencjalnych niedogodności (Shackleton i in. 2016) i pomijanie oddziaływań mających niejednolite podłoże (Schaubroeck 2017). Z czasem rozumienie niedogodności ekosystemowych ewoluowało w kierunku komplementarności wobec usług ekosystemowych; w takim ujęciu mogą one być określane jako negatywne (krzywdzące, nieprzyjemne, niechciane) oddziaływania przyrody na jakość życia ludzi (Lyytimäki 2015; Shackleton i in. 2016). W literaturze stosowane są różne typologie *ecosystem disservices* (m.in. Shackleton i in. 2016; Váz i in. 2017; Wu, Li i Li 2021), lecz nie mają one charakteru uniwersalnego, a podziały stosowane w pracach są najczęściej powiązane z konkretnym polem badawczym. Istotny jest także charakter badanego obszaru. Działalność człowieka w zasadniczy sposób wpływa na funkcjonowanie i fizjonomię krajobrazów miejskich; o ile w założeniu *ecosystem disservices* są bezpośrednio związane z przyrodą, o tyle źródło zarówno negatywnych, jak i pozytywnych doświadczeń może leżeć również w istniejącym zagospodarowaniu rekreacyjnym lub wiązać się z innymi użytkownikami odwiedzanych miejsc (Baumeister i in. 2020).

Mimo że obszary miejskie od początku znajdowały się w kręgu zainteresowania badaczy niedogodności ekosystemowych (Váz i in. 2017), wciąż niewiele badań poświęcono negatywnym oddziaływaniom *stricte* związanym z rekreacją na terenach zieleni w mieście. W miastach strefy umiarkowanej identyfikowano niedogodności ekosystemowe m.in. parków i zieleni nieurządzonej (Palliwoda, Priess 2021), lasów podmiejskich (Baumeister i in. 2020), a także porównywano różne typy terenów zieleni pod kątem odczuwanych niedogodności (Ćwik i in. 2021; Pinto, Ferreira, Pereira 2021). „Błękitny” komponent miejskiego systemu przyrodniczego pozostaje jednak w dużej mierze poza spektrum zainteresowań badaczy.

W kontekście zrównoważonego planowania i zarządzania rekreacją w miejskim krajobrazie nadrzecznym szczególne znaczenie ma wiedza na temat relacji między różnymi rodzajami doświadczeń ich użytkowników. Mogą one współwystępować, grupując się w tzw. wiązki (ang. *bundles*) (Raudsepp-Hearne i in. 2010; Saidi, Spray 2018). Wiedza o istnieniu i charakterze tych powiązań pozwala na identyfikację wspólnych potrzeb różnych grup użytkowników terenów nadrzecznych, a w konsekwencji na lepsze dopasowanie zagospodarowania oraz oferty rekreacyjnej do potrzeb mieszkańców. Z kolei znajomość czynników warunkujących powstawanie konkretnych wiązek daje możliwość wykorzystania tej wiedzy w celu poprawy atrakcyjności rzadziej odwiedzanych obszarów. Między różnymi doświadczeniami mogą także występować związki o charakterze antagonistycznym; świadomość tych relacji pozwala w sposób zrównoważony zaplanować i podjąć działania mające na celu redukcję negatywnego wpływu krajobrazu nadrzecznego na jego użytkowników. Umożliwia to także identyfikację, a następnie minimalizowanie ryzyka konfliktów między różnymi grupami użytkowników terenów nadrzecznych, m.in. poprzez dostosowanie lub rozbudowę zagospodarowania rekreacyjnego.

Celem artykułu jest identyfikacja relacji między doświadczeniami wynikającymi z użytkowania rekreacyjnego miejskich terenów nadrzecznych. Bazując na wynikach kartowania partycypacyjnego przeprowadzonego na próbie mieszkańców Warszawy, poszukiwano grup pozytywnych i negatywnych doświadczeń związanych ze spędzaniem czasu wolnego nad Wisłą, a także poddano ocenie na ile intensywność pozytywnych doświadczeń zależy od negatywnych oddziaływań krajobrazu nadrzecznego. Niniejsza praca poszerza zakres przedmiotowy dotychczasowych badań łączących pozytywne i negatywne oddziaływania miejskiej przyrody (m.in. Gómez-Baggethun, Barton 2013; Baumeister i in. 2020; Palliwoda, Priess 2021), prezentując temat w kontekście krajobrazu nadrzecznego.

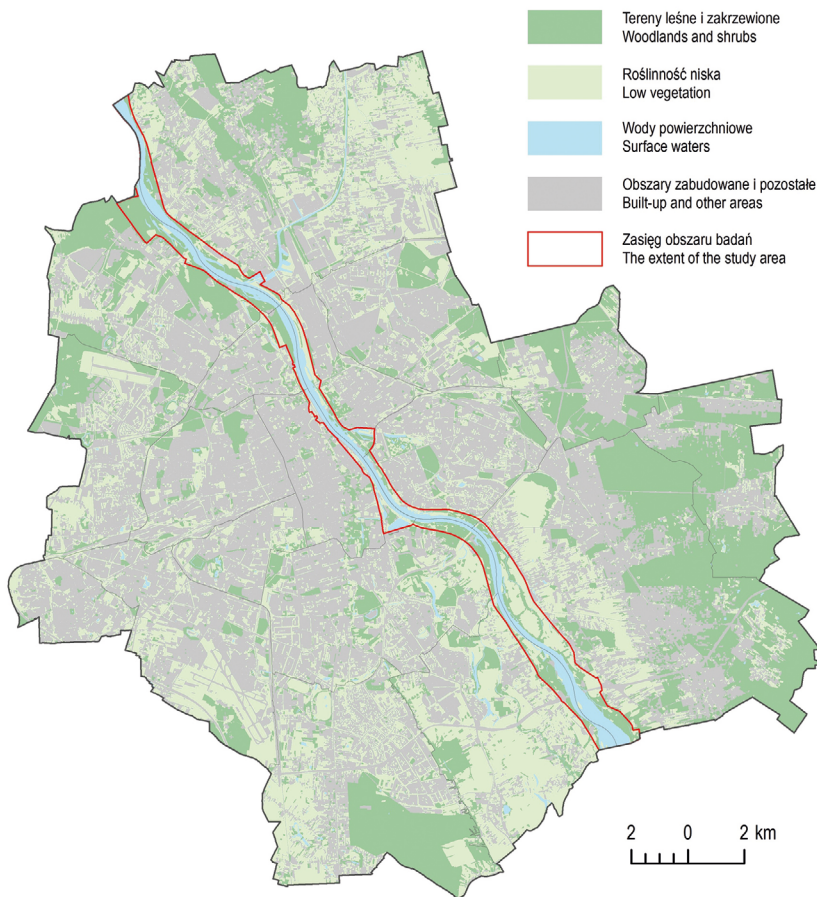
Metodyka badań

Dane wykorzystane w artykule zostały pozyskane w ramach badania dotyczącego preferencji rekreacyjnych mieszkańców Warszawy na terenach nadrzecznych². Zostało ono przeprowadzone w formie kartowania partycypacyjnego w listopadzie i grudniu 2021 r. i było skierowane do mieszkańców miasta, którzy w ciągu mijającego roku spędzali czas nad Wisłą w celach rekreacyjnych. Kartowanie partycypacyjne zakłada wykorzystanie mapy badanego obszaru jako podstawowego elementu kwestionariusza; uczestnicy badania odpowiadają na pytania odnoszące się do zaznaczonych przez siebie lokalizacji. Z uwagi na zwiększoną liczbę zachorowań na COVID-19 w okresie prowadzenia badań przyjęto formę online. Kwestionariusz został przygotowany na platformie Maptionnaire (www.maptionnaire.com) i udostępniony na portalu Facebook. W celu osiągnięcia przestrzennej reprezentatywności badania przeprowadzono kwerendę 238 grup użytkowników o charakterze sąsiedzkim, osiedlowym i dzielnicowym na obszarze Warszawy, a także powiązanych z aktywnościami uprawianymi na terenach nadrzecznych (m.in. bieganie, jazda na rowerze, morsowanie, wędkarstwo, kajakarstwo). Link do kwestionariusza, wraz z krótką charakterystyką celu badania i zachętą do wypełnienia ankiety, został zamieszczony w każdej z grup albo przesłany do ich moderatorów z prośbą o zamieszczenie. Członkowie grup zainteresowani badaniem byli proszeni o udostępnienie linku do kwestionariusza swoim bliskim i znajomym, w szczególności seniorom.

Kluczową część kwestionariusza stanowiły pytania odnoszące się do przestrzennych preferencji użytkowników warszawskiego krajobrazu nadrzecznego. Badaniem objęto odcinek Wisły położony w granicach administracyjnych Warszawy. W obszarze badań znalazło się międzywale Wisły oraz tereny położone poza międzywalem,

² W artykule zaprezentowano jedynie wybrane wyniki badania, bezpośrednio związane z doświadczeniem krajobrazu nadrzecznego.

lecz powiązane funkcjonalnie z rzeką i jednocześnie oddzielone od sąsiadujących obszarów w sposób znacznie utrudniający bezpośrednie dotarcie do nich pieszo (np. drogami wielopasmowymi) (ryc. 1). Jako podkład interfejsu mapowego wykorzystano OpenStreetMap uzupełniony o granice administracyjne m.st. Warszawy, granice dzielnic oraz zasięg przestrzenny badanego obszaru. Zadaniem respondentów

Ryc. 1. Obszar badań

Fig. 1. The study area

Źródło: GUGIK BDOT10k, zmodyfikowane.

Source: GUGIK BDOT10k, modified.

było zaznaczenie na mapie lokalizacji, w których najchętniej spędzali czas w ciągu mijającego roku, oraz tras, którymi się poruszali. Dodatkowo badani zostali poproszeni o ustosunkowanie się do 12 stwierdzeń opisujących możliwe pozytywne doświadczenia związane z ich wizytami nad rzeką (tab. 1) i użycie w tym celu pięciostopniowej skali (–2 – zdecydowanie się nie zgadzam; 2 – zdecydowanie się zgadzam).

Tab. 1. Pozytywne doświadczenia związane z pobytem na miejskim terenie nadrzecznym
Table 1. Positive experiences related to visiting in the urban riverscape

Nazwa doświadczenia Name of the experience	Stwierdzenie użyte w kwestionariuszu Statement used in the questionnaire*
Poczucie estetyki Aesthetic appreciation	Z tego miejsca rozciąga się malowniczy widok
Kondycja fizyczna Physical condition	W tym miejscu mogę aktywnie odpoczywać w otoczeniu przyrody (spacerować, jeździć na rowerze itp.)
Relaks / Relaxation	W tym miejscu mogę się zrelaksować, „leniuchować”
Interakcje społeczne Social interactions	W tym miejscu chętnie spędzam czas z rodziną lub znajomymi
Czerpanie energii z przyrody Energy boosts	W tym miejscu odczuwam przyływ energii do twórczego działania
Poczucie dziedzictwa kulturowego Sense of cultural heritage	W tym miejscu czuję osobisty związek z otoczeniem i jego historią
Edukacja przyrodnicza Natural education	W tym miejscu dowiaduję się nowych rzeczy o przyrodzie, która mnie otacza
Obserwacja przyrody Nature awareness	W tym miejscu obserwuję przyrodę
Udomowienie przestrzeni Sense of home	W tym miejscu czuję się „u siebie”
Przywiązanie do miejsca Place attachment	To miejsce jest dla mnie ważne, odczuwam do niego przywiązanie
Uduchowienie Spiritual enrichment	W tym miejscu czuję się uduchowiony/uduchowiona
Poczucie dziedzictwa przyrodniczego Sense of natural heritage	W tym miejscu przyroda powinna być zachowana dla przyszłych pokoleń

* W tabeli przywołano stwierdzenia odnoszące się do miejsc; analogiczne stwierdzenia zostały użyte w odniesieniu do tras zaznaczanych przez uczestników badania.

Źródło: opracowanie własne.

Source: own elaboration.

Identyfikacja relacji między pozytywnymi doświadczeniami przebiegała dwuetapowo. Z uwagi na porządkowy charakter danych punkt wyjścia stanowiła maczyca współczynników korelacji *rho* Spearmana między parami doświadczeń (poziom istotności $\alpha=0,05$). Następnie wykorzystano metodę analizy składowych głównych dla danych jakościowych; ze względu na występowanie istotnych korelacji między wszystkimi parami doświadczeń zastosowano rotację Oblimin, zakładającą potencjalne wzajemne skorelowanie wyróżnionych głównych składowych. Liczba składowych głównych została wyznaczona na podstawie wartości współczynnika Kaisera – wartość własna wyższa od 1 (Kaiser 1960). Każda z wyróżnionych głównych składowych została uznana za wiązkę doświadczeń, rotowane ładunki czynnikowe o wartości powyżej 0,5 traktowano zaś jako istotne w kontekście wyjaśnienia natury powstałej wiązki. Ponadto dla każdej z lokalizacji wskazanych przez respondentów obliczono oceny czynnikowe. Obliczenia zostały wykonane w oprogramowaniu PS IMAGO 9.0.

Informacje o negatywnych doświadczeniach związanych z przebywaniem nad Wisłą w Warszawie zostały pozyskane w odniesieniu do krajobrazu nadrzecznego jako całości. Ich katalog został opracowany na podstawie wcześniejszych badań dotyczących postrzegania terenów nadrzecznych (Biuro Marketingu Miasta 2015, 2020) i obejmował: obawę przed napadem; obawę przed kradzieżą; tłum; hałas; rowerzystów; pieszych; psy; komary, kleszcze i inne insekty; za mało miejsca do siedzenia; brak / za mało ścieżek pieszych; brak / za mało ścieżek rowerowych; słabe oświetlenie; śmieci; obecność innych ludzi; zarośla; dzikie zwierzęta; nieestetyczne widoki. Oprócz wyboru maksymalnie trzech z powyższej listy respondenci mieli także możliwość udzielenia odpowiedzi w formie krótkiego komentarza. Uzyskane informacje zostały poddane kodowaniu indukcyjnemu w celu wyodrębnienia kluczowych grup negatywnych doświadczeń związanych z pobytem na terenie nadrzecznym. Kodowanie zostało przeprowadzone za pomocą programu MAXQDA.

Wpływ deklarowanych negatywnych doświadczeń na intensywność pozytywnych doświadczeń został zbadany z wykorzystaniem testu t-Studenta dla prób niezależnych. W każdej z wyodrębnionych grup negatywnych doświadczeń sprawdzono, czy ich odczuwanie przez użytkowników terenów nadrzecznych w istotny sposób różnicuje ocenę pozytywnych doświadczeń w każdej z wyróżnionych wiązek (poziom istotności $\alpha=0,05$), a także jaki jest kierunek tej zależności. Obliczenia zostały wykonane w oprogramowaniu PS IMAGO 9.0.

Wyniki

Charakterystyka próby badawczej

W badaniu wzięło udział 462 respondentów – wskazali oni łącznie 998 lokalizacji, w których najchętniej spędzali czas nad Wisłą w ciągu poprzednich miesięcy. Kwestionariusz częściej wypełniały kobiety (61,9%), osoby między 30 a 54 rokiem życia (75,3%), z wyższym wykształceniem (83,4%) i pracujące w pełnym wymiarze godzin (81,2%). Uzyskano odpowiedzi z każdej z 18 dzielnic miasta; osoby zamieszkujące w Warszawie dłużej niż 30 lat stanowiły 49,8% próby. Pod względem proporcji liczby respondentów z poszczególnych dzielnic więcej odpowiedzi niż oczekiwano pochodziło przede wszystkim od mieszkańców dzielnic bezpośrednio sąsiadujących z terenami nadrzeczными: Pragi-Południe (+7,3%), Białołęki (+4,8%) i Śródmieścia (+3,3%). Niedoreprezentowane były dzielnice położone peryferyjnie, o dominującej funkcji mieszkaniowej: Bemowo (-4,4%), Targówek (-2,6%), Ursynów (-2,6%).

Pozytywne doświadczenia związane ze spędzaniem czasu wolnego nad rzeką

Generalnie mieszkańcy wysoko ocenili pozytywne doświadczenia z pobytu na terenach nadrzecznych (tab. 2). Najwyższe średnie oceny odnotowano dla poczucia dziedzictwa przyrodniczego (1,36), kondycji fizycznej (1,26) oraz poczucia estetyki (1,26) – zostały one ocenione wysoko i bardzo wysoko w więcej niż 85% wskazanych lokalizacji. Najślabiej mieszkańcy ocenili uduchowanie (0,10), edukację przyrodniczą (0,51) i poczucie dziedzictwa kulturowego krajobrazu nadrzecznego (0,58); negatywne oceny odnotowano w ponad 10% lokalizacji.

Relacje między pozytywnymi doświadczeniami

Uzyskane rezultaty wskazują na istnienie słabych i umiarkowanych pozytywnych korelacji między parami doświadczeń (tab. 3). Najsilniejszy związek został odnotowany między przywiązaniem do miejsca i udomowieniem przestrzeni ($\rho=0,65$), uduchowaniem i energią z przyrody ($\rho=0,57$), a także obserwacją przyrody i edukacją przyrodniczą ($\rho=0,54$). Z kolei bardzo słaby związek zachodzi między interakcjami społecznymi i obserwacją przyrody ($\rho=0,21$), interakcjami społecznymi i uduchowaniem ($\rho=0,21$) oraz między uduchowaniem a poczuciem dziedzictwa przyrodniczego ($\rho=0,22$).

Wykorzystując kryterium Kaisera, wyróżniono trzy główne składowe (wiązeki pozytywnych doświadczeń), wyjaśniające łącznie 59,7% wariancji użytych zmiennych.

Tab. 2. Rozkład ocen pozytywnych doświadczeń związanych z pobytem nad Wisłą
 Table 2. The distribution of scores of positive experiences related to visits along the Vistula River

Pozytywne doświadczenia Positive experiences	Procent lokalizacji, którym przyznano daną ocenę (n = 992) Percent of locations with the assigned score (n = 992)					Średnia ocena Mean score
	-2	-1	0	1	2	
Poczucie dziedzictwa przyrodniczego Sense of natural heritage	2,0	1,7	9,0	33,1	54,2	1,36
Kondycja fizyczna Physical condition	0,8	2,0	9,2	46,3	41,7	1,26
Poczucie estetyki Aesthetic appreciation	1,0	1,9	8,1	48,4	40,6	1,26
Obserwacja przyrody Nature observation	1,7	6,4	8,8	49,8	33,3	1,07
Interakcje społeczne Social interactions	1,9	4,4	13,3	47,9	32,5	1,05
Udomowienie Sense of home	1,5	4,2	17,9	43,2	33,1	1,02
Przywiązanie do miejsca Place attachment	1,4	3,8	18,8	46,3	29,7	0,99
Relaks / Relaxation	2,0	4,7	14,8	51,2	27,2	0,97
Energia z przyrody Energy boosts	2,4	7,4	34,4	36,4	19,5	0,63
Poczucie dziedzictwa kulturowego Sense of cultural heritage	2,2	10,6	32,3	36,5	18,4	0,58
Edukacja przyrodnicza Natural education	3,8	11,3	30,4	38,8	15,6	0,51
Uduchowienie Spiritual enrichment	8,6	17,6	40,2	22,6	11,0	0,10

Źródło: opracowanie własne.

Source: own elaboration.

Wiązka 1 („Miejsce i umysł”) wyjaśnia 41,2% całkowitej zmienności i reprezentuje przede wszystkim uduchowienie (0,87), poczucie dziedzictwa kulturowego (0,81), energię z przyrody (0,78), przywiązanie do miejsca (0,65) i udomowienie przestrzeni (0,63) (tab. 4). Wiązka 2 („Relaks i impreza”) wyjaśnia 9,8% zmienności i reprezentuje przede wszystkim interakcje społeczne (–0,66) oraz relaks (–0,57). Ostatnia główna składowa (wiązka 3: „Przyroda i sport”) odpowiada za 8,8% wariancji i w największym stopniu reprezentuje obserwację przyrody (0,88),

Tab. 3. Macierz współczynników korelacji Spearmana dla par pozytywnych doświadczeń
 Table 3. The Spearman's correlation matrix between pairs of positive experiences

Pozytywne doświadczenia Positive experiences		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Poczucie estetyki Aesthetic appreciation	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kondycja fizyczna Physical condition	2	0,39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Relaks / Relaxation	3	0,37	0,25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Interakcje społeczne Social interactions	4	0,38	0,32	0,43	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Energia z przyrody Energy boosts	5	0,36	0,36	0,29	0,26	-	-	-	-	-	-	-	-
Poczucie dziedzictwa kulturowego Sense of cultural heritage	6	0,32	0,27	0,27	0,31	0,49	-	-	-	-	-	-	-
Edukacja przyrodnicza Natural education	7	0,33	0,32	0,23	0,22	0,42	0,45	-	-	-	-	-	-
Obserwacja przyrody Nature observation	8	0,44	0,45	0,26	0,21	0,36	0,30	0,54	-	-	-	-	-
Udomowienie przestrzeni Sense of home	9	0,39	0,34	0,29	0,34	0,48	0,50	0,28	0,33	-	-	-	-
Przywiązanie do miejsca Place attachment	10	0,39	0,38	0,32	0,38	0,49	0,53	0,33	0,34	0,65	-	-	-
Uduchowanie Spiritual enrichment	11	0,28	0,23	0,26	0,21	0,57	0,47	0,44	0,35	0,39	0,42	-	-
Poczucie dziedzictwa przyrodniczego Sense of natural heritage	12	0,42	0,41	0,29	0,23	0,31	0,29	0,30	0,49	0,37	0,40	0,22	-

Objaśnienie: zaznaczono umiarkowanie silne (zielony) i słabe (czerwony) korelacje; $p < 0.001$, $n = 992$

Explanation: moderate and weak correlations were marked green and red, respectfully; $p < 0.001$, $n = 992$

Źródło: opracowanie własne.

Source: own elaboration.

poczucie dziedzictwa przyrodniczego (0,72), kondycję fizyczną (0,64), edukację przyrodniczą (0,57) oraz poczucie estetyki (0,55). Wyróżnione wiązki są istotnie skorelowane ($p < 0,001$): $r = 0,544$ (wiązka 1 – wiązka 3); $r = -0,238$ (wiązka 1 – wiązka 2); $r = -0,266$ (wiązka 2 – wiązka 3).

Tab. 4. Ładunki czynnikowe

Table 4. Factor loadings

Pozytywne doświadczenia Positive experiences	Wiązka 1 / Bundle 1 Miejsce i umysł / Place & Mind	Wiązka 2 / Bundle 2 Relaks i impreza / Relax & Party	Wiązka 3 / Bundle 3 Przyroda i sport / Nature & Sport
Uduchowanie Spiritual enrichment	0,865	–	–
Poczucie dziedzictwa kulturowego Sense of cultural heritage	0,814	–	–
Energia z przyrody Energy boosts	0,781	–	–
Przywiązanie do miejsca Place attachment	0,652	–	–0,363
Udomowienie przestrzeni Sense of home	0,630	–	–0,363
Interakcje społeczne Social interactions	–	–	–0,661
Relaks / Relaxation	–	–	–0,565
Obserwacja przyrody Nature observation	–	0,875	–
Poczucie dziedzictwa przyrodniczego Sense of natural heritage	–	0,722	–
Kondycja fizyczna Physical condition	–	0,644	–
Edukacja przyrodnicza Natural education	0,401	0,569	0,357
Poczucie estetyki Aesthetic appreciation	–	0,553	–

Objaśnienia: Wartości powyżej 0,5 i poniżej –0,5 wyróżniono pogrubieniem. Wartości pomiędzy –0,3 a 0,3 zostały pominięte.

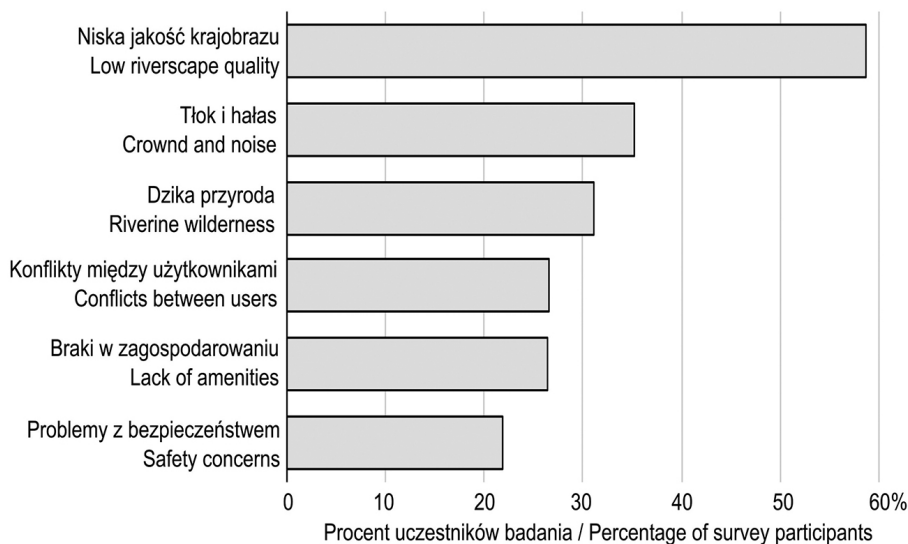
Explanations: Loadings higher than 0.5 and lower than –0.5 were bolded. Loadings between –0.3 and 0.3 were omitted.

Źródło: opracowanie własne.

Source: own elaboration.

Negatywne doświadczenia związane ze spędzaniem czasu wolnego nad rzeką

W rezultacie kodowania wyróżniono sześć głównych grup negatywnych doświadczeń związanych z pobytem na terenie nadrzecznym (ryc. 2). Przyroda nadrzeczna *sensu stricto* stanowiła źródło negatywnych doświadczeń dla 31,2% respondentów. Braki w zagospodarowaniu krajobrazu nadrzecznego wskazało 26,4% uczestników badania, a zjawiska związane z innymi odwiedzającymi – tłok i hałas oraz konflikty między użytkownikami – odpowiednio 35,3% i 26,4% badanych. Negatywne doświadczenia wynikające ze złej jakości krajobrazu (wskazane przez 58,7% badanych) oraz problemy z bezpieczeństwem (21,9%) mogą mieć podłoże zarówno przyrodnicze, jak i społeczne.

Ryc. 2. Grupy negatywnych doświadczeń związanych z pobytem na terenie nadrzecznym: procent uczestników badania

Fig. 2. Groups of negative experiences related to staying in the riverscape: percentage of survey participants

Źródło: opracowanie własne.

Source: own elaboration.

Niska jakość krajobrazu

Podstawowym problemem związanym z jakością krajobrazu (dla 56,3% respondentów) jest obecność śmieci, co dotyczy zarówno samej rzeki, jak i jej brzegów. Zwrócono uwagę na pozostałości weekendowych spotkań nad rzeką, przede wszystkim na Bulwarach Wiślanych: „Śmieci są zazwyczaj sprzątane, ale w niedzielę rano często jeszcze ich pełno, także po drodze nad Wisłę” (kobieta, 35 lat); „[Przeszkadzają mi] śmieci, zwłaszcza potłuczone szkło” (kobieta, 31 lat). Respondenci oczekują zwiększenia liczby koszy na śmieci, a także nasilenia działań ze strony policji i straży miejskiej mających na celu ograniczanie zjawiska: „Więcej patroli, które będą wystawiać mandaty za zaśmiecanie. KARACĆ surowo zaśmiecanie!” (mężczyzna, 48 lat). Mimo że śmiecenie kojarzone jest przede wszystkim z odwiedzającymi, pojawiły się także głosy zwracające uwagę na pozostałości inwestycji prowadzonych nad rzeką i brak reakcji władz na istniejący problem: „Kary dla śmieciarzy powinny być wysokie i egzekwowane – patrz trująca pianka uszczelniająca w Wiśle podczas budowy Mostu Południowego – praktycznie bez odzewu ze strony Urzędu Miasta” (brak danych o płci i wieku respondenta).

Mieszkańcy zwracali uwagę także na negatywne – ich zdaniem – zmiany w krajobrazie spowodowane nowymi inwestycjami (np. budowa Mostu im. Anny Jagiellonki czy Pawilonu Edukacyjnego „Kamień”). Pojawiały się też krytyczne głosy wobec zmian mających na celu utrzymanie funkcji rekreacyjnej przy jednoczesnym przywróceniu naturalnego charakteru obszaru: „Tam, gdzie rezyduję, obserwuję dewastację. Okolice nowego mostu Południowego, drzewa usychają, ptaków prawie nie ma, a były tam wyspy lęgowe. Plaża Romantyczna; tu porażka. Kiedyś było cicho, spokojnie w okolicy. Współczuję mieszkańcom, stracili enklawę ciszy” (kobieta, 53 lata); „Bezmyślne aranżowanie miejsc, takich jak plaża Romantyczna, która powinna zachować walor dzikiego miejsca, a została przerobiona na park w środku lasu” (kobieta, 49 lat). Zaledwie pięcioro respondentów stwierdziło, że „nad rzeką jest brzydko”. Rzadko zwracano także uwagę na właściwości wody w rzece jako czynnik zniechęcający do wizyt: „Rzeka śmierdzi i czuć to, przebywając nad nią” (mężczyzna, 29 lat); „Boję się nad tym, że Wisła wciąż jest bardzo zanieczyszczona” (mężczyzna, 48 lat).

Hałas i tłok

Uczestnicy badania negatywnie postrzegają zarówno hałas generowany przez innych odwiedzających, jak i hałas komunikacyjny (łącznie 26,2% respondentów), jednocześnie proponując rozwiązania problemu: „Uważam, że nad Wisłą (szczególnie na odcinku w centrum miasta) jest za głośno, aby można tam było wypocząć. Wisłostrada powinna być przeniesiona do tunelu lub odgradzona od Wisły jakąś elegancką

barierą dźwiękochłonną, porośniętą roślinnością” (kobieta, 30 lat). Wskazywano także problemy z hałasem generowanym przez motorówki poruszające się po rzece, motocykle oraz quady. Tłok nad rzeką przeszkadza 17,5% badanych. Respondenci wiążą wzrost zatłoczenia nad rzeką z przebudową położonych na zachodnim brzegu rzeki bulwarów wiślanych; mimo generalnie pozytywnego odbioru zmian wskazują na konieczność poszukiwania nowych, spokojniejszych miejsc do spędzania czasu wolnego: „Bulwary [są] eleganckie, z klasą, ale w ciepłe weekendy zbyt tłoczne” (kobieta, 62 lata); „Remont bulwarów wiślanych przyciągnął tam tłumy turystów i zmusił mnie do poszukiwania spokojniejszych miejsc” (mężczyzna, 31 lat). Innym rozwiązaniem jest zmiana dotychczasowych nawyków: „Tłumy czasem przeszkadzają, ale radzę sobie z tym, odwiedzając Wisłę w godzinach porannych” (kobieta, 35 lat). Padały także sugestie poprawy sytuacji związane z planowaniem przestrzennym w skali ogólnomiejskiej: „Rozwijając wschodni brzeg Wisły, będzie można rozłożyć tłok, który czasem panuje po zachodniej stronie” (mężczyzna, 24 lata); „Ścieżki rowerowe po lewej stronie Wisły są zbyt wąskie, panuje tam ogromny ruch. Ścieżka piaszczysta po prawej stronie W[arsza]wy powinna być dostępna wyłącznie dla pieszych” (kobieta, 43 lata).

Dzika przyroda

W przypadku dzikiej przyrody największą niedogodność stanowią komary, kleszcze i inne owady (28,4% uczestników badania). Mimo że stosunkowo łatwo jest nad Wisłą spotkać przedstawicieli gatunków mogących w ekstremalnych sytuacjach zagrozić bezpieczeństwu ludzi (m.in. dziki, łosie), zaledwie czworo respondentów wskazało je jako czynnik zniechęcający do pobytu nad rzeką. Równie niewielka liczba respondentów (6) wskazała tereny zakrzewione w kontekście trudności w przemieszczaniu się po obszarach nadrzecznych.

Inni użytkownicy

Biorąc pod uwagę różne grupy odwiedzających, uczestnikom badania znacznie bardziej przeszkadzają rowerzyści (15,4%) niż osoby z psami (5,2%) oraz piesi (1,5%). Co trzynasty respondent negatywnie postrzega sam fakt obecności innych ludzi nad rzeką. Jako główną przyczynę niedogodności wskazywano konflikty związane z użytkowaniem wspólnych przestrzeni, zwłaszcza ciągów pieszo-rowerowych. Mimo że obowiązująca organizacja ruchu wprowadza ruch prawostronny i daje pierwszeństwo pieszym, nie wszyscy użytkownicy mają świadomość istnienia tych regulacji: „Brak uregulowania zasad poruszania się pieszych i rowerzystów na tych samych ciągach komunikacyjnych” (kobieta, 48 lat); „Rowerzyści, hulajnogi, bieganie z kijkami – zero przestrzegania podstawowych zasad poruszania się –

po prawej stronie. Wszyscy chodzą jak krowy na pastwisku” (mężczyzna, 28 lat). Często wskazywano na niebezpieczne zachowania rowerzystów jako czynnik zniechęcający do spędzania czasu nad rzeką, zwłaszcza w kontekście rodzinnych spacerów: „Łączenie ścieżek pieszych i rowerowych nie jest dobrym pomysłem. Rowerzyści jeżdżą szybko, pieszy z dzieckiem lub psem wciąż musi mieć oczy dookoła głowy, aby nie wpaść pod koła roweru” (kobieta, 42 lata). Potrzeba separacji ruchu pieszego i rowerowego wszędzie tam, gdzie to możliwe, jest jednak podkreślana przez respondentów niezależnie od preferowanego sposobu przemieszczania się: „Nie ma rozdzielenia ścieżki rowerowej i alei spacerowych dla pieszych. W konsekwencji w weekend przy ładnej pogodzie omijam te tereny z daleka, bo jazda na rowerze czy spacer są udręką, a nie odpoc[zynkiem]” (mężczyzna, 55 lat); „Więcej ścieżek dla rowerzystów!!! Konieczne jest też wyraźne oddzielenie ścieżki rowerowej od pieszej na bulwarach – nie znoszę tego tłumu tam, nawet rowerem nie da się normalnie przejechać... Gdyby ścieżka była oddzielona, być może byłoby łatwiej i przede wszystkim bezpieczniej!” (kobieta, 46 lat). Konflikty generuje także korzystanie z niewłaściwych ciągów komunikacyjnych: „Jeżdżąc ścieżką rowerową wzdłuż Wisły, czasem ciężko przedrzeć się przez tłumy pieszych” (kobieta, 36 lat).

Braki w zagospodarowaniu

Uczestnicy badania zwracali uwagę przede wszystkim na brak ławeczek i innych miejsc do siedzenia (17,5%): „Bardzo lubię prawą stronę i miejsca ogniskowe. Jednak przydałoby się tam, aby wokół miejsc ogniskowych zorganizować miejsca siedzące” (kobieta, 44 lata); „Tereny wzdłuż Wisły mają ogromny potencjał, tylko wystarczy o nie zadbać, zrobić ścieżki rowerowe lub wyznaczyć trasy po prawobrzeżnej stronie (dzika część) oraz stworzyć miejsca do siedzenia, jak ławki, po lewej stronie często są do dyspozycji tylko betonowe schody, natomiast wyżej nie ma zbyt wielu miejsc do siedzenia, jedynie trawa, jeśli jest, lub leżak przy barze” (mężczyzna, 32 lata). Podnoszono także kwestię braku toalet, zwłaszcza w okolicy plaż miejskich na wschodnim brzegu rzeki: „Jest za mało publicznych toalet. Tylko tojki na Poniatówce. Na plaży na wysokości Krynicznej zostają krzaki” (kobieta, 45 lat). Aby krajobraz nadrzeczny stał się bardziej atrakcyjny, uczestnicy badania wskazywali potrzebę zwiększenia liczby koszy na śmieci (w tym na psie odchody), a także stojaków rowerowych. Część respondentów negatywnie odniosła się także do braku lub niewystarczającej gęstości ciągów pieszych (7,6%) oraz rowerowych (6,3%). Trafnie wskazywano luki w istniejącej sieci ścieżek rowerowych: „Brak połączenia przez teren MPWiK na Siekierkach” (mężczyzna, 44 lata). Zwracano także uwagę na zły stan już istniejących ciągów komunikacyjnych: „Ścieżka dla pieszych od strony Saskiej Kępy do mostu Świętokrzyskiego jest w opłakanym stanie, w deszczowe dni samo błoto” (kobieta, 41 lat).

Problemy z bezpieczeństwem

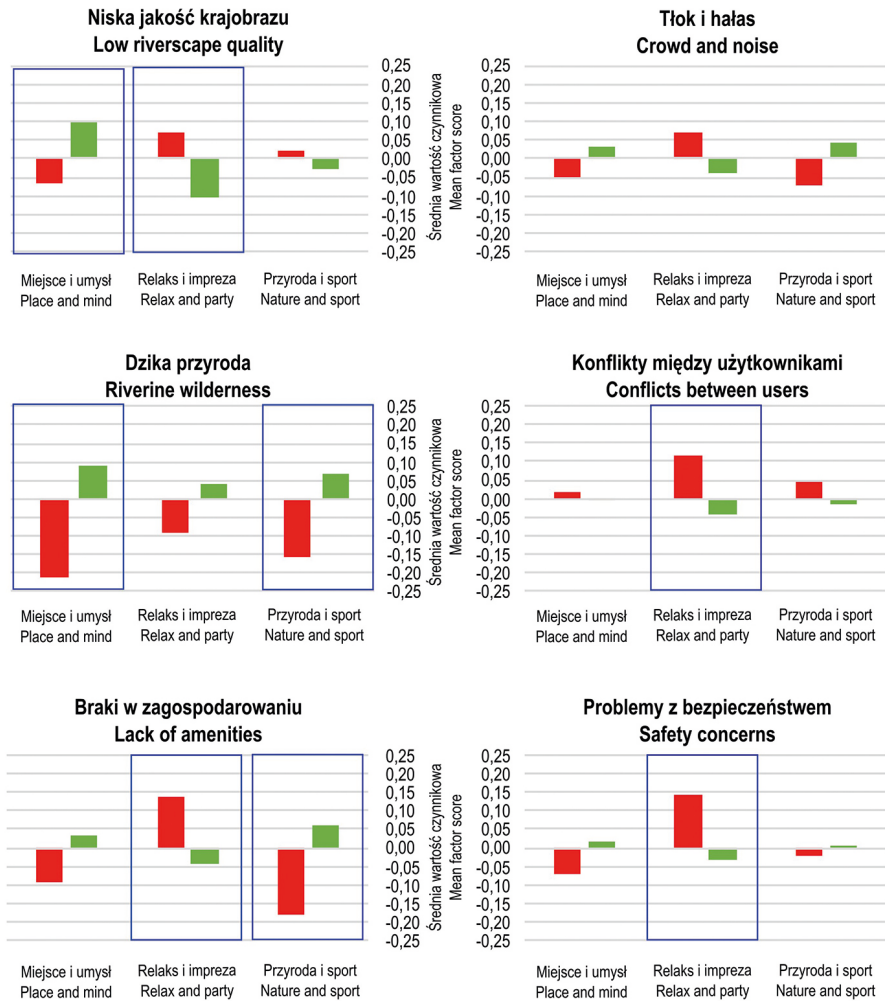
W kwestii problemów z bezpieczeństwem podkreślano przede wszystkim obawę przed napadem (14,3%), a także niewystarczające oświetlenie terenów nadrzecznych po zmroku (9,1%). Temat ten jest istotny zwłaszcza z perspektywy kobiet. Obawy przed pojsciem nad rzekę mogą się wiązać z niepokojącym zachowaniem innych użytkowników: „Dziwnie zachowujący się mężczyźni. Bardzo odczuwalne, gdy jestem sama z psami” (kobieta, 48 lat); „W letnie wieczory – ludzie będący mocno pod wpływem alkoholu” (kobieta, 28 lat). Przekonanie o tym, że nad rzeką nie jest bezpiecznie, może także skutkować decyzją o nieodwiedzaniu tych terenów mimo bycia świadomym korzyści wypływających z kontaktu z przyrodą nadrzeczną: „Podejrzewam, że jest wiele malowniczych i bezpiecznych miejsc nad Wisłą, gdzie przyroda może ładować baterie. Chciałabym je poznać, bez obawy o swoje i dziecka bezpieczeństwo” (kobieta, 39 lat).

Wpływ negatywnych doświadczeń na ocenę pozytywnych doświadczeń

Wyniki testów t-Studenta wskazują, że na ocenę pozytywnych doświadczeń wpływających ze spędzania czasu wolnego nad Wisłą w Warszawie mogą istotnie wpływać zadeklarowane negatywne doświadczenia odwiedzających (ryc. 3). W przypadku wiązki „Miejsce i umysł” osoby deklaruujące negatywne doświadczenia związane z jakością krajobrazu [$t(811)=2,548$, $p=0,011$] i dziką przyrodą [$t(676)=4,753$, $p<0,001$] w sposób istotny gorzej oceniają korzyści odczuwane w odwiedzanych miejscach. Respondenci zwracający uwagę na problemy z bezpieczeństwem [$t(318)=-2,314$, $p=0,021$], braki w zagospodarowaniu [$t(996)=-2,492$, $p=0,013$], konflikty z użytkownikami [$t(493)=-2,315$, $p=0,011$] oraz złą jakością krajobrazu [$t(996)=-2,683$, $p=0,007$] przeciętnie wyżej oceniają korzyści budujące wiązkę „Relaks i impreza” niż pozostali respondenci. Braki w zagospodarowaniu [$t(464)=3,512$, $p=0,008$] oraz dzika przyroda [$t(996)=3,338$, $p<0,001$] jako negatywne zjawiska istotnie wpływają na niższą ocenę korzyści w ramach wiązki „Przyroda i sport”. Nie występują istotne statystycznie różnice w ocenie pozytywnych doświadczeń między respondentami deklaruującymi hałas i tłok jako swoje negatywne doświadczenia z pobytu nad rzeką a pozostałymi badanymi.

Dyskusja i podsumowanie

Przedstawione w artykule badania miały na celu identyfikację relacji między różnymi rodzajami doświadczeń związanych z rekreacją w miejskim krajobrazie

Ryc. 3. Różnice średnich wartości ocen czynnikowych dla wiązek pozytywnych doświadczeń między respondentami deklarującymi negatywne doświadczenia i pozostałymi respondentami
Fig. 3. Differences in the average factor scores for bundles of positive experiences between participants declaring negative experiences and those who did not

Objaśnienia: Kolor słupka reprezentuje grupę badanych: czerwony (osoby deklarujące negatywne doświadczenia); zielony (pozostali). Niebieską ramką zaznaczono pary, w których różnica mierzona testem *t*-Studenta jest istotna statystycznie ($p < 0,05$).

Explanations: The colour of the bar represents the group of the surveyed: red (those who declared negative experiences) green (the remaining ones). Blue frame indicates significant differences within pairs measured using *t*-test ($p < 0,05$).

Źródło: opracowanie własne.

Source: own elaboration.

nadrzecznym. Wykorzystując techniki ilościowe i jakościowe, wyodrębniono kluczowe grupy pozytywnych i negatywnych doświadczeń, a następnie zbadano, w jaki sposób negatywne doświadczenia użytkowników terenów nadrzecznych wpływają na intensywność pozytywnych doświadczeń. Badania poszerzają wiedzę na temat doświadczania przyrody w mieście poprzez przyjrzenie się preferencjom użytkowników terenów nadrzecznych, stosunkowo rzadko eksplorowanego (w stosunku do parków czy lasów miejskich) elementu systemu przyrodniczego miasta. Specyfika atrakcyjności miejskiego krajobrazu nadrzecznego przejawia się w jego uniwersalności; na krajobraz nadrzeczny mogą się składać zarówno antropogeniczne nabrzeża i tereny zieleni urządzonej, jak i zieleni nieformalna. Różnorodność krajobrazu nadrzecznego zwiększa jego potencjał rekreacyjny, a zarazem poszerza wachlarz doświadczeń wynikających z przebywania nad rzeką. Dodatkowo uwzględnienie w badaniu zarówno pozytywnych, jak i negatywnych doświadczeń pozwala na całościowe spojrzenie na odczucia związane z rekreacją na terenach nadrzecznych. Silną stroną prezentowanych badań jest również ich zasięg przestrzenny. O ile dotychczasowe badania preferencji użytkowników warszawskiej Wisły były prowadzone przede wszystkim *in situ*, głównie w częściej odwiedzanych lokalizacjach (Biuro Marketingu Miasta 2020), kartowanie partycypacyjne online pozwoliło na pozyskanie informacji o całym odcinku Wisły, w tym także o mniej popularnych miejscach.

Analiza relacji między pozytywnymi doświadczeniami z rekreacji nad Wisłą w Warszawie pozwoliła na wyróżnienie trzech głównych filarów postrzegania tego obszaru: (1) jako „oswojonej” przestrzeni, miejsca intelektualnego połączenia z przyrodą; (2) jako przestrzeni interakcji społecznych; (3) jako przestrzeni aktywnego spędzania czasu i odkrywania przyrody. Uzyskane wyniki wpisują się w ogólny podział korzyści związanych z kontaktem z przyrodą nadrzeczną na rekreacyjne i kognitywne (Hale i in. 2019). Szczegółowe powiązania różnią się jednak w zależności od rodzaju zieleni miejskiej oraz kontekstu kulturowego. Przykładowo korzyści „rekreacyjne” mogą być powiązane z interakcjami społecznymi (Ko, Son 2018), przywiązaniem do miejsca (Riechers i in. 2019) czy wartościami estetycznymi miejskiej przyrody (Cheng i in. 2022). W przypadku Warszawy ogólnie wysoka ocena pozytywnych doświadczeń przełożyła się na brak ujemnych korelacji na poziomie par doświadczeń, natomiast w przypadku wiązek zaobserwowano słabe negatywne korelacje między wiązką „Relaks i impreza” a pozostałymi. Koreśponduje to z wynikami uzyskanymi w Berlinie (Riechers i in. 2018), gdzie odnotowano m.in. ujemną korelację między interakcjami społecznymi a edukacją przyrodniczą, dziedzictwem kulturowym czy korzyściami religijnymi/duchowymi.

Jedynie 5,8% badanych nie wskazało żadnych negatywnych doświadczeń związanych z pobytem nad rzeką (w porównaniu do 42% w badaniach prowadzonych w 2019 r.; Biuro Marketingu Miasta 2020). Wyniki wskazują, że w tym kontekście przyroda ma dla warszawiaków drugorzędne znaczenie; respondenci o wiele powszechniej

wiążą negatywne doświadczenia z innymi użytkownikami terenów nadrzecznych czy jego zagospodarowaniem. Jako problem *stricte* przyrodniczy podnoszona była przede wszystkim kwestia obecności owadów (komarów, kleszczy); niewielu respondentów zwracało uwagę na cechy fizykochemiczne wody czy niedogodności związane z nadrzeczną roślinnością. Podobnie jak w badaniach prowadzonych przez Biuro Marketingu Miasta (2020) dla badanych jakość krajobrazu nadrzecznego w największym stopniu obniżają śmieci. Zbliżony obraz uzyskano w badaniach lasów podmiejskich w Niemczech (Baumeister i in. 2020), gdzie zwracano uwagę przede wszystkim na kwestie bezpieczeństwa, hałas i zaśmiecenie, kwestie *stricte* przyrodnicze wskazywało zaś mniej niż 10% respondentów. W przypadku relacji między odwiedzającymi tereny nadrzeczne szczególnie zauważalny jest antagonizm między rowerzystami i innymi użytkownikami ciągów komunikacyjnych, a także konflikty wynikające z intensywnego wykorzystywania rekreacyjnego miejsc położonych w centralnej części miasta. Obszary takie jak bulwary wiślane czy Multimedialny Park Fontann zostały zaprojektowane jako wielofunkcyjne (Zegar 2015), a „skutkiem ubocznym” ich wysokiej atrakcyjności jest silna koncentracja użytkowników terenów nadrzecznych w centrum miasta (Grzyb, Kulczyk 2023). Odpowiedzią władz powinno więc być wspieranie zrównoważonej deglomeracji zachowań rekreacyjnych warszawiaków, a także, w miarę możliwości, separowanie konfliktogennych grup użytkowników (np. przez oddzielne ciągi pieszkie i rowerowe). Działania te muszą się wpisywać w szerszy kontekst, m.in. dążenie do spójnej struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta czy ochronę walorów przyrodniczych krajobrazu nadrzecznego.

Negatywne doświadczenia respondentów związane z miejskim krajobrazem nadrzecznym ogólnie wpływają na niższą oceną odczuwanych korzyści. Co ciekawe, odwrotny wzorec można zaobserwować w przypadku wiązki „Relaks i impreza”, w której ramach wskazywanie negatywnych zjawisk (głównie o podłożu antropogenicznym) stymuluje średni poziom pozytywnych doświadczeń. Podobne wnioski uzyskali Baumeister i in. (2020), wykazując istnienie umiarkowanych dodatnich korelacji między pozytywnymi i negatywnymi doświadczeniami z rekreacji w lasach podmiejskich. Ponadto postrzeganie krajobrazu jest procesem z natury subiektywnym, te same obiekty lub zjawiska mogą być zaś przez różnych obserwatorów interpretowane pozytywnie lub negatywnie (Fischer i Eastwood 2016). Przykładowo napotkanie stada dzików podczas spaceru bywa interpretowane jako doświadczenie zarówno pozytywne (obserwacja przyrody), jak i jako negatywne (zagrożenie bezpieczeństwa).

Na koniec należy wskazać ograniczenia niniejszej pracy. Po pierwsze, podczas rekrutacji uczestników badania dążono przede wszystkim do zachowania przestrzennej reprezentatywności próby; w konsekwencji proporcje płci i grup wiekowych odbiegają od struktury demograficznej mieszkańców Warszawy na korzyść kobiet oraz osób między 30 a 55 rokiem życia. Przewaga kobiet jest charakterystyczna dla

wielu badań prowadzonych online, natomiast niedoreprezentacja tzw. młodych dorosłych oraz osób po 55 roku życia wynika ze sposobu dystrybucji kwestionariusza (*via* Facebook). Dalsze badania powinny więc pogłębiać wiedzę o zwyczajach osób należących do tych grup wiekowych, m.in. z wykorzystaniem metod jakościowych (np. wywiady, spacerzy partycypacyjne). Po drugie, o ile ocena pozytywnych doświadczeń wiązała się z konkretnymi lokalizacjami wskazanymi przez uczestników badania, o tyle odpowiedzi dotyczące negatywnych aspektów spędzania czasu na terenie nadrzecznym były udzielane w odniesieniu do całego analizowanego obszaru. Kolejne badania powinny w większym stopniu integrować przestrzenne aspekty doświadczenia krajobrazu nadrzecznego, m.in. w kontekście wypracowania rekomendacji dla zrównoważonego planowania i zagospodarowania rekreacyjnego tego obszaru.

Badania zostały zrealizowane dzięki wsparciu Uniwersytetu Warszawskiego (BOB-661-376/2021) oraz Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych UW (SWIB 48/2021).

Literatura

- Angiel J., Bukaciński D., 2015, *Oblicza Wisły. Przewodnik warszawski dla tropicieli przyrody*, Stowarzyszenie Stołeczne Towarzystwo Ochrony Ptaków, Warszawa.
- Baumeister C.F., Gerstenberg T., Plieninger T., Schraml U., 2020, *Geography of disservices in urban forests: Public participation mapping for closing the loop*, *Ecosystems and People*, 18(1), 44–63. DOI:10.1080/26395916.2021.2021289.
- Biuro Marketingu Miasta, 2015, *Warszawska Wisła oczami jej użytkowników. Badanie zachowań i opinii*, Urząd m.st. Warszawy, https://www.dzielnicawisla.um.warszawa.pl/files/Warszawska_Wisla_badanie_2015.pdf (3.08.2020).
- Biuro Marketingu Miasta, 2020, *Warszawska Wisła oczami jej użytkowników. Badanie zachowań i opinii*, Urząd m.st. Warszawy, https://dzielnicawisla.um.warszawa.pl/files/wisla_badanie_0623.pdf (dostęp: 3.08.2020).
- Chan K., Satterfield T., Goldstein J., 2012, *Rethinking ecosystem services to better address and navigate cultural values*, *Ecological Economics*, 74, 8–18. DOI:10.1016/j.ecolecon.2011.11.011.
- Cheng X., Damme S. van, Li L., Uyttenhove P., 2022, *Cultural ecosystem services in an urban park: Understanding bundles, trade-offs, and synergies*, *Landscape Ecology*, 37(6), 1693–1705. DOI:10.1007/s10980-022-01434-8.
- Cheng X., Damme S. van, Uyttehove P., 2021, *A review of empirical studies of cultural ecosystem services in urban green infrastructure*, *Journal of Environmental Management*, 293, 112895. DOI:10.1016/j.jenvman.2021.112895.
- Clark T.N., 2003, *Introduction*, [w:] T.N. Clark (red.), *City as an entertainment machine*, Elsevier, Oxford, 1–17.

- Costanza R., 2008, *Ecosystem services: Multiple classification systems are needed*, Biological Conservation, 141, 350–352. DOI:10.1007/bf01844766.
- Costanza R., D'Arge R., Groot R.S. de, Farber S., Grasso M., Hannon B., Belt M. van den, 1997, *The value of the world's ecosystem services and natural capital*, Nature, 387 (6630), 253–260.
- Ćwik A., Wójcik T., Ziąja M., Wójcik M., Kluska K., Kasprzyk I., 2021, *Ecosystem services and disservices of vegetation in recreational urban blue-green spaces – some recommendations for greenery shaping*, Forests, 12(8). DOI:10.3390/f12081077.
- Döhren P. von, Haase D., 2015, *Ecosystem disservices research: A review of the state of the art with a focus on cities*, Ecological Indicators, 52, 490–497. DOI:10.1016/j.ecolind.2014.12.027.
- Duda-Gromada K., 2018, *Tereny nad Wisłą w Warszawie jako miejsce spotkań (w opinii mieszkańców wybranych osiedli)*, Prace Geograficzne, 152, 67–81.
- Durán Vian F., Pons Izquierdo J.J., Serrano Martínez M., 2021, *River-city recreational interaction: A classification of urban riverfront parks and walks*, Urban Forestry & Urban Greening, 59, 127042. DOI:10.1016/j.ufug.2021.127042.
- Fischer A., Eastwood A., 2016, *Coproduction of ecosystem services as human-nature interactions: An analytical framework*, Land Use Policy, 52, 41–50. DOI:10.1016/j.landusepol.2015.12.004.
- Gascon M., Zijlema W., Vert C., White M.P., Nieuwenhuijsen M.J., 2017, *Outdoor blue spaces, human health and well-being: A systematic review of quantitative studies*, International Journal of Hygiene and Environmental Health, 220(8), 1207–1221. DOI:10.1016/j.ijheh.2017.08.004.
- Gómez-Baggethun E., Barton D.N., 2013, *Classifying and valuing ecosystem services for urban planning*, Ecological Economics, 86, 235–245. DOI:10.1016/j.ecolecon.2012.08.019.
- Grzyb T., Kulczyk S., 2023, *How do ephemeral factors shape recreation along the urban river? A social media perspective*, Landscape and Urban Planning, 230, 104638. DOI:10.1016/j.landurbplan.2022.104638.
- Hale R.L., Cook E.M., Beltrán B.J., 2019, *Cultural ecosystem services provided by rivers across diverse social-ecological landscapes: A social media analysis*, Ecological Indicators, 107, 105580. DOI:10.1016/j.ecolind.2019.105580.
- Kaiser H.F., 1960, *The Application of Electronic Computers to Factor Analysis*, Educational and Psychological Measurement, 20(1), 141–151. DOI:10.1177/001316446002000116.
- Kaplan R., Kaplan S., 1989, *The experience of nature: A psychological perspective*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ko H., Son Y., 2018, *Perceptions of cultural ecosystem services in urban green spaces: A case study in Gwacheon, Republic of Korea*, Ecological Indicators, 91, 299–306. DOI:10.1016/j.ecolind.2018.04.006.
- Krzymowska-Kostrowicka A., 1997, *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, PWN, Warszawa.
- Kulczyk S., Kordowska M., Duda-Gromada K., 2020, *Challenges to Urban Gastronomy: Green and Blue Spaces*, [w:] A. Kowalczyk, M. Derek (red.), *Gastronomy and Urban Space*, Springer, 295–307. DOI:10.1007/978-3-030-34492-4_16.
- Lyytimäki J., 2015, *Ecosystem disservices: Embrace the catchword*, Ecosystem Services, 12, 136. DOI:10.1016/j.ecoser.2014.11.008.

- Palliwoda J., Priess J.A., 2021, *What do people value in urban green? Linking characteristics of urban green spaces to users' perceptions of nature benefits, disturbances, and disservices*, Ecology and Society, 26(1). DOI:10.5751/ES-12204-260128.
- Palmberg I.E., Kuru J., 2000, *Outdoor activities as a basis for environmental responsibility*, The Journal of Environmental Education, 31(4), 32–36.
- Pinto L., Ferreira C.S.S., Pereira P., 2021, *Environmental and socioeconomic factors influencing the use of urban green spaces in Coimbra (Portugal)*, Science of the Total Environment, 792, 148293. DOI:10.1016/j.scitotenv.2021.148293.
- Raudsepp-Hearne C., Peterson G.D., Bennett E.M., 2010, *Ecosystem service bundles for analyzing tradeoffs in diverse landscapes*, Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 107(11), 5242–5247. DOI:10.1073/pnas.0907284107.
- Riechers M., Barkmann J., Tschardt T., 2018, *Diverging perceptions by social groups on cultural ecosystem services provided by urban green*, Landscape and Urban Planning, 175, 161–168. DOI:10.1016/j.landurbplan.2018.03.017.
- Riechers M., Strack M., Barkmann J., Tschardt T., 2019, *Cultural ecosystem services provided by urban green change along an urban-periurban gradient*, Sustainability, 11(3), 1–10. DOI:10.3390/su11030645.
- Saidi N., Spray C., 2018, *Ecosystem services bundles: Challenges and opportunities for implementation and further research*, Environmental Research Letters, 13(11). DOI:10.1088/1748-9326/13/11/111001.
- Schaubroeck T., 2017, *A need for equal consideration of ecosystem disservices and services when valuing nature; countering arguments against disservices*, Ecosystem Services, 26, 95–97. DOI:10.1016/j.ecoser.2017.06.009.
- Shackleton C.M., Ruwanza S., Sanni G.K.S., Bennett S., Lacy P. de, Modipa R., Mtati N., Sachikonye M., Thondhlana G., 2016, *Unpacking Pandora's Box: Understanding and Categorising Ecosystem Disservices for Environmental Management and Human Wellbeing*, Ecosystems, 19(4), 587–600. DOI:10.1007/s10021-015-9952-z.
- Soga M., Gaston K.J., 2016, *Extinction of experience: The loss of human-nature interactions*, Frontiers in Ecology and the Environment, 14(2), 94–101. DOI:10.1002/fee.1225.
- Stępniewska M., Sobczak U., 2017, *Assessing the synergies and trade-offs between ecosystem services provided by urban floodplains: The case of the Warta River Valley in Poznań, Poland*, Land Use Policy, 69, 238–246. DOI:10.1016/j.landusepol.2017.09.026.
- Tuan Y.-F., 1987, *Przestrzeń i miejsce*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Váz A.S., Kueffer C., Kull C.A., Richardson D.M., Vicente J.R., Kühn I., Schröter M., Hauck J., Bonn A., Honrado J.P., 2017, *Integrating ecosystem services and disservices: Insights from plant invasions*, Ecosystem Services, 23, 94–107. DOI:10.1016/j.ecoser.2016.11.017.
- Völker S., Kistemann T., 2013, *"I'm always entirely happy when I'm here!" Urban blue enhancing human health and well-being in Cologne and Düsseldorf, Germany*, Social Science and Medicine, 78, 113–124. DOI:10.1016/j.socscimed.2012.09.047.

- Wu S., Li B.V., Li S., 2021, *Classifying ecosystem disservices and valuating their effects: A case study of Beijing, China*, *Ecological Indicators*, 129, 107977. DOI:10.1016/j.ecolind.2021.107977.
- Zegar T., 2015, *Rzeka w mieście – perspektywy rozwoju terenów nawodnych w Warszawie*, *Prace i Studia Geograficzne*, 60, 139–152.

Tomasz Grzyb

Uniwersytet Warszawski

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

Krakowskie Przedmieście 30, 00-927 Warszawa

t.grzyb@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0003-0252-5487